

ПРА НЕКАТОРЫЯ АСПЕКТЫ ВЕРБАЛІЗАЦЫІ КАНЦЭПТА

А.А. Калесніківа

Сучасны стан розных галін чалавечага пазнання, асобных навуковых дысцыплін характарызуецца іх паступальным, бесперапынным развіццём. Вядуцца пастаянныя пошукі эфектыўных метадаў і прыёмаў даследавання, пашыраюцца гарызонты прадметаў вывучэння, узнікаюць новыя тэорыі, мяняюцца навуковыя парадыгмы. Антрапацэнтрычная парадыгма сучаснай лінгвістыкі – гэта пераклучэнне інтарэсаў даследчыка з аб’екта пазнання на суб’ект, у яе межах аналізуецца чалавек у мове і мова ў чалавеку.

Як асобны прынцып даследавання антрапацэнтрызм заключаецца ў тым, што навуковыя аб’екты вывучаюцца перш за ўсё па іх ролі для чалавека, па іх прызначэнні ў яго жыццядзейнасці, па іх функцыях для развіцця чалавечай асобы. Антрапацэнтрычны погляд на мову вядзе да павелічэння сферы лінгвістычных даследаванняў, гэта праява своеасаблівага экспансіянізму лінгвістыкі, якая імкнецца да пашырэння сваіх гарызонтаў. Так узніклі псіха- і этналінгвістыка, сацыя- і паралінгвістыка, лінгвакультуралогія і прагмалінгвістыка.

З пазіцыі антрапацэнтрычнай парадыгмы чалавек пазнае наваколле праз усведамленне ў ім самога сябе, сваёй тэарэтычнай і прадметнай дзейнасці. Усведамленне сябе “мерай усіх рэчаў” дае чалавеку магчымасць пабудаваць у сваёй свядомасці цэлы свет, парадак рэчаў, вывучаць і даследаваць які можна не на бытавым, а на навуковым узроўні. Гэты парадак, які існуе ў свядомасці чалавека, вызначае яго духоўную сутнасць, матывы ўчынкаў, іерархію каштоўнасцей. Да іх разумення можна наблізіцца праз вывучэнне мовы і маўлення чалавека, тых слоў і выразаў, якія ён найбольш часта ўжывае. Новая парадыгма дыктуе новыя ўстаноўкі і мэты даследавання мовы, новыя ключавыя паняцці і метадыкі, змяняе сам падыход да выбару агульных прынцыпаў і метадаў даследавання. Сцвярджаецца, што чалавек у сваёй дзейнасці мае справу найперш не з рэальным светам, а з яго рэпрэзентацыямі, кагнітыўнымі карцінамі і мадэлямі. Таму навакольны свет паўстае асэнсаваным праз прызму мовы народа.

Да базавых катэгорый любога антрапацэнтрычна арыентаванага напрамку сучаснага мовазнаўства можна аднесці моўную і кагнітыўную карціны свету, нацыянальную свядомасць, моўную асобу, канцэпт і канцэптасферу і інш.

Адным з найважнейшых складнікаў карціны свету, у якой адбіваецца нацыянальна-культурны кампанент мовы, з’яўляецца канцэптасфера, што ўяўляе сабой сукупнасць канцэптаў – базавых элементаў светаразумення моўніка. У сучаснай навуцы да гэтага часу не склалася адназначнае тэрміналагічнае вызначэнне канцэпта. Існуюць самыя разнастайныя падыходы да яго разумення: ад больш вузкіх да самых шырокіх, дзе побач з тэрмінам “канцэпт” ужываецца тэрмін “канстанта” (канцэпт, які існаваў заўсёды або існуе, прынамсі, ужо доўгі час).

Шматлікія вызначэнні тэрміна “канцэпт” не супярэчаць адно аднаму, а з’яўляюцца хутчэй узаемадапаўняльнымі, акцэнтуючы ўвагу на розных аспектах разумення і тлумачэння гэтага паняцця. Мы схільныя разумець канцэпт як шматмернае ментальнае ўтварэнне, якое адлюстроўвае культурна-гістарычны вопыт народа і асаблівасці яго светаўспрымання. Канцэпт павінен характарызавацца вербалізаванасцю, гэта значыць, мець моўнае выражэнне.

Большасці даследчыкаў канцэпт уяўляецца ў выглядзе шматслойнага, шматкампанентнага ўтварэння, структуру якога ўтвараюць цэнтр і перыферыя. Цэнтр змяшчае ў сабе агульныя, калектыўныя прыметы, перыферыя – усё спецыфічнае. Паводле Ю.С. Сцяпанавы, канцэпт мае “слаістую” будову і розныя слаі з’яўляюцца адбіткам культурнага жыцця розных эпох. Структура канцэпта ўключае асноўную (актуальную) прымету, дадатковую (пасіўную, гістарычную) прымету, унутраную форму, якая звычайна не ўсведамляецца. Даследчык У.І. Карасік прапануе разглядаць слаі канцэпта як асобныя канцэпты рознага аб’ёму. В.А. Маслава адрознівае ў структуры канцэптаў ядро і перыферыю. Ядро – гэта слоўнікавыя значэнні той ці іншай лексемы. Менавіта матэрыялы слоўнікаў (тлумачальных, этымалагічных, энцыклапедычных) даюць даследчыку вялікія магчымасці ў плане раскрыцця зместу канцэпта, у выяўленні спецыфікі яго моўнага выражэння. Перыферыя – гэта суб’ектыўны вопыт, розныя прагматычныя складнікі ядзернай лексемы, канатацыі і асацыяцыі.

Паспрабуем супаставіць матэрыялы “Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы” і “Асацыятыўнага слоўніка сучаснай моладзі”, створанага намі па выніках правядзення свабоднага асацыятыўнага эксперыменту, што дасць магчымасць наблізіцца да апісання сэнсавага аб’ёму канцэпта *Дом* у сучаснай нацыянальнай свядомасці. Асацыятыўны эксперымент дазваляе якасна ацаніць “вагу” таго ці іншага значэння ў полісемантычных словах-стымулах, а значыць і “вагу” адпаведных кампанентаў у структуры канцэпта. ТСБМ вылучае чатыры значэнні слова *дом*. Аднаводна гэтым значэнням можна размеркаваць усе асацыяцыі да стымулу *дом* на наступныя групы:

1. Будынак для жылля, размяшчэння ўстаноў і прадпрыемстваў. // *перан.* Пра ўсё, што можа служыць прытулкам, сховішчам для каго-н., чаго-н. (асацыятыўныя рэакцыі – *вялікі, будынак, высокі, дах, иматпавярховы, кватэра, драўляны, памяшканне, цэгла, акно, балконы, каменны, ліфт, катэдж, цагляны* і інш.);

2. Чыё-н. жылое памяшканне разам з гаспадаркай. // Сям'я; людзі, якія жывуць у адным памяшканні. // *перан.* Родныя мясціны, родны край (*родны, сям'я, маці, бацькі, мама, Радзіма, бацькоўскі, прытулак, родныя, бацькоўскі кут, родны кут* і інш.);

3. Як назва дзяржаўнай, грамадскай, культурнай установы, а таксама памяшкання, дзе яна знаходзіцца (*гандлю*);

4. Дынастыя, род. (Адпаведных рэакцый не зафіксавана).

Як бачна, значэнні стымулу прадстаўлены ў асацыятыўных адказах нераўнамерна. Адсутнасць рэакцый чацвёртай групы і адзінкавы адказ у трэцяй групе тлумачацца параўнальна абмежаваным ужываннем слова *дом* у гэтых значэннях. Асобную нязначную колькасць асацыяцый складаюць рэакцыі, якія з'яўляюцца вузка індывідуальнымі і якія цяжка адназначна аднесці да аднаго са значэнняў. Такія адказы і рэакцыі апошніх дзвюх груп мы можам аднесці да перыферычных кампанентаў у структуры канцэпта *Дом*.

Амаль усе даследчыкі вылучаюць найўнасць фактуальных (у нашых прыкладах – *вялікі, будынак, высокі, дах*), вобразных (*веліч, абваліўся, вежа, карцінка, цішыня*) і каштоўнасных (*родны, блізкія людзі, пяшчота, радасць, самае лепшае, любімы*) элементаў-прымет у структуры канцэпта.

Любы канцэпт можна разглядаць у аспекце “калектыўнае-індывідуальнае”. Так, па меры развіцця асобы і фарміравання індывідуальнасці кожны носьбіт мовы напаўняе сэнс канцэпта асобнымі адценнямі (*параўн. у крэдыт, Полацк, Гомель, труна, сон, сабака, еўрарамонт*). Такім чынам, мы бачым, што асацыятыўнае поле ў кожнага чалавека сваё, але ядро гэтага поля, якое стабільна і рэгулярна паўтараецца ў дадзенай мове, сведчыць пра рэальнасць такога ментальнага ўтварэння, як канцэпт.

Прапанаваны намі падыход да апісання сэнсавага аб'ёму канкрэтнага канцэпта, безумоўна, не можа лічыцца дастаткова грунтоўным і ўсебаковым. Структура канцэпта *Дом* мае быць дапоўнена і пашырана, што адкрывае перспектывы для далейшага даследавання.

АНГЛИЦИЗМЫ КАК ОДНА ИЗ СОВРЕМЕННЫХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Е.В. Клевей

Как известно, на изменения, происходящие в обществе, наиболее чутко реагирует лексика языка. Возникают и исчезают новые явления, что-то становится модным, а что-то, наоборот, устаревает, – и все это непременно отражается, фиксируется в словарном составе языка.

Заимствование в языке является одним из важнейших факторов его развития. Заимствование увеличивает лексическое богатство языка, служит источником новых корней, словообразовательных элементов и точных терминов и является следствием изменений, происходящих в жизни человека.

Все страны мира находятся в тесной связи друг с другом. События (войны, революции, новые политические режимы), которые переживают одни страны, влияют на политическую жизнь в других странах и приносят с собой новую лексику, понятия и выражения в другие языки. Немецкий язык обогатил свой словарный запас греческими и латинскими словами в эпоху Гуманизма в XV–XVI веках. Благодаря этому возникло много интернационализмов. В XVII–XVIII веках большое влияние на немецкий язык оказал французский язык. В период Второй мировой войны в немецкую речь пришло много новых слов из англо – американского языкового пространства.

Английский язык как язык науки, политики, экономики играет весьма важную роль в современном мире. При этом в большинстве стран «местный» английский язык – это смесь из литературного английского, родного языка и рекламных слоганов, ярким примером которого является, например, *Denglisch* в современной Германии. Безусловно, каждый такой «вариант» понимается только в пределах данной страны. *Denglisch* (DEUTSCH + ENGLISCH) – «новый» немецкий язык – стал, к сожалению, обыденной и привычной реальностью в Германии.

Denglisch завоевывает все новые и новые немецкоязычные пространства. О нем спорят, ему посвящают статьи и научные публикации. Современное немецкое общество раскололось на два лагеря, каждый из которых готов в любой момент представить необходимые аргументы в свою пользу.